

Van de bestuurstafel

Stefan Pronk

Een recordjaar, dat was het jaar 2023 op vlindergebied. En niet in positieve zin helaas. Vorige maand bracht het Centraal Bureau voor de Statistiek naar buiten dat in 2023 de aantallen dagvlinders in Nederland nog nooit zo laag zijn geweest sinds 1992. In dat jaar is gestart met het tellen van dagvlinders op vaste meetroutes onder regie van De Vlinderstichting. Mede dankzij vele vrijwilligers die deze monitoring uitvoeren, is er veel bekend over de ontwikkeling van dagvlinders in Nederland en kunnen uitspraken worden gedaan over de verspreiding en populatietrends.

Vooralsnatuurlijkhebbers die al wat langer 'meegaan' hebben veranderingen soms met eigen ogen zien plaatsvinden. Ook in het netwerk van de Vlinderwerkgroep Drenthe bevinden zich veel vlinderaars die hierover kunnen meepraten en regelmatig hun zorgen uiten over de teloorgang van de natuur in onze leefomgeving. Gelukkig is er (soms) ook positief vlindernieuws. Een voorbeeld daarvan vormt de Grote weerschijnvlinder. Deze soort heeft zich in de afgelopen decennia flink uitgebreid in Nederland en is op steeds meer plaatsen in Oost- en Zuid-Nederland te vinden. Ook in Drenthe is deze vlinder zich geleidelijk aan het vestigen. In deze voorjaarseditie van de *Roep'n & Botterklipp'n* blikt Willem Bosma terug op zijn deelname aan een excursie 'Op zoek naar rupsen van de Grote weerschijnvlinder'.

Opspelden lintje Joop Verburg (foto Stefan Pronk).

Inhoud

• Van de Bestuurstafel Stefan Pronk	1
• Voorjaarsbijeenkomst 15 april 2024	1
• Verdwenen of nog niet bezocht: gaten in de actuele verspreiding van de Drentse dagvlinders na de atlas van 2016 Dick Mooi	3
• Op zoek naar rupsen van de Grote weerschijnvlinder Willem Bosma	6
• In memoriam Hindrik Lanjouw Ate Dijkstra	8
• Nieuwe macronachtvlinders in Drenthe in 2023 Ton Schoenmaker	10
• De Nachtvlinderatlas van Drenthe, terugblikken en vooruitzien Ton Schoenmaker en Eef Arnolds	11
• Een droomsoort, het Blauwe weeskind Eef Arnolds	18
• Vlinders in de kunst en de literatuur (deel 10): Islamitische kunst (1) Ate Dijkstra	20
• Colofon	24

Deze excursie vond plaats op de afsluitende dag van het jubileumjaar van zowel De Vlinderstichting als de Natuurvereniging Zuidwolde, zaterdag 16 december. Zullen er rupsen gevonden zijn die dag?

Joop Verburg, voorzitter van de Natuurvereniging Zuidwolde en tevens actief voor de Vlinderwerkgroep Drenthe, is op diezelfde jubileumdag benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Wat betekent hij veel voor de natuur in en rondom Zuidwolde, in gemeente De Wolden en in de rest van onze provincie.

Ridder Joop (foto Geert de Vries).

Programma Voorjaarsbijeenkomst 15 april 2024

- Parelmoervlinders in Drenthe: heden, verleden en toekomst Geert de Vries
 - Het leven van de Grote weerschijnvlinder Joop Verburg
 - Hoe verging het de boerenlandvlinders sinds de atlas? Dick Mooi
 - Detectivewerk voor de Nachtvlinderatlas Eef Arnolds
- Samenvattingen van deze lezingen zijn te vinden bij 'Programma' op <https://vlinderwerkgroepdrenthe.nl>.

En in het bijzonder is hij ook voor vlinders al jaren actief om jong en oud zijn verwondering over te brengen. Het is hem dan ook van harte gegund en we willen hem hierbij nogmaals van harte feliciteren!

Verderop in de *Roep'n&Botterklipp'n* presenteert Dick Mooi de tussenstand van de vergelijking van de sinds 2016 in Drenthe verzamelde dagvlindergegevens met het aantal soorten per km-hok volgens de toen uitgekomen atlas, met de situatie voor de boerenlandvlinders als voorbeeld. Werk aan de winkel!

Ook op nachtvlindergebied zijn er ontwikkelingen. Ton Schoenmaker en Eef Arnolds praten ons bij over het project Nachtvlinderatlas. Daarnaast geeft Ton een overzicht van nieuwe macronachtvlinders in Drenthe die in 2023 zijn waargenomen. Eef deelt zijn eerste ontmoeting met een van zijn droomsoorten, Blauw weeskind. Eind januari bereikte ons het verdrietige bericht dat Hendrik Lanjouw ons ontvallen is. Hendrik was één van

die trouwe vlinderaars die vanuit de Vlinderwerkgroep Drenthe bijgedragen heeft aan het in beeld brengen en houden van dagvlinders in Drenthe. En hij heeft nog veel meer betekend voor natuur en landschap in Drenthe, in het bijzonder voor het stroomdal van de Drentsche Aa. In deze *Roep'n&Botterklipp'n* staat Ate Dijkstra namens het bestuur in een In memoriam stil bij de nagedachtenis aan Hendrik.

Ate Dijkstra sluit deze *Roep'n&Botterklipp'n* ook weer af met een bijdrage over Vlinders in de kunst en de literatuur.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Drenthe wens ik u veel leesplezier toe en graag tot ziens op de voorjaarsbijeenkomst op maandagavond 15 april in Zwiggelte!

Van Jannes Boers van De Vlinderstichting ontving de VWD het verzoek om mee te werken aan de uitbreiding van het meetnet nachtvlinders in Drenthe. De VWD ondersteunt dit verzoek van harte en hoopt dat er onder de lezers van de *Roep'n&Botterklipp'n* waarnemers bereid zijn te beginnen met een meetnetpunt.

Voor meer informatie zie het [nieuwsbericht van 5 april 2024 op onze website](#).

De Kleine parelmoervlinder is in Drenthe uiterst zeldzaam (foto Geert de Vries).

Witte hokken in beeld gebracht

Verdwenen of nog niet bezocht: gaten in de actuele verspreiding van de Drentse dagvlinders na de atlas van 2016

Dick Mooi (tekst en foto's)

Afgelopen maand heb ik alle waarnemingen uit de NDFD over de periode 2016–2023 in kaart gebracht. Hieruit blijkt dat in een groot aantal kilometerhokken sinds 2016 (bijna) geen waarnemingen van dagvlinders meer zijn gedaan. In de meeste van deze “witte hokken”, bijna 700 (figuur 1), is niet meer gericht op dagvlinders is gelet sinds de laatste atlas (Dijkstra e.a., 2016).

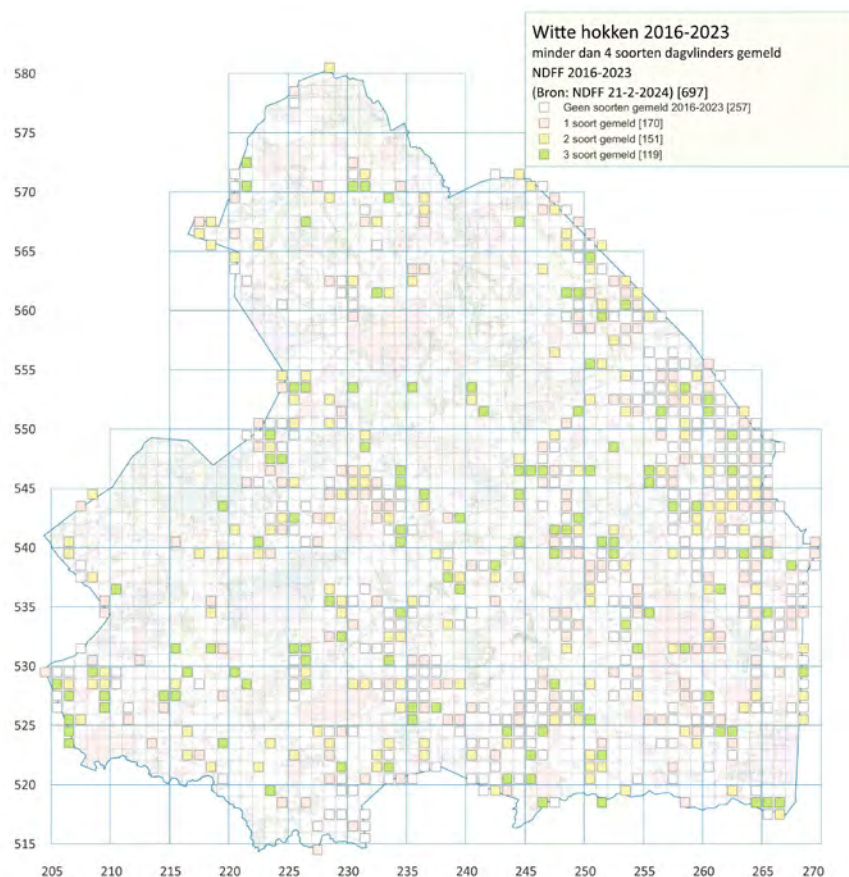
In het landelijk gebied wordt weinig of niet naar dagvlinders gekeken.

Witte hokken en aantal bezoeken

Als we kijken naar het aantal bezoeken per kilometerhok, uitgedrukt als aantal keren dat een waarnemer een of meer soorten voor dat hok heeft doorgegeven, valt nogmaals op dat er een groot verschil is tussen het aantal bezoeken in km-hokken in natuurgebieden en in het landelijk gebied, zoals bijvoorbeeld de veenkolonien (figuur 2). De kilometerhokken waarvan een waarnemer minder dan drie keer een waarneming heeft doorgegeven, zijn op dit kaartje als “witte hokken” weergegeven. Dit zijn er ook bijna 700.

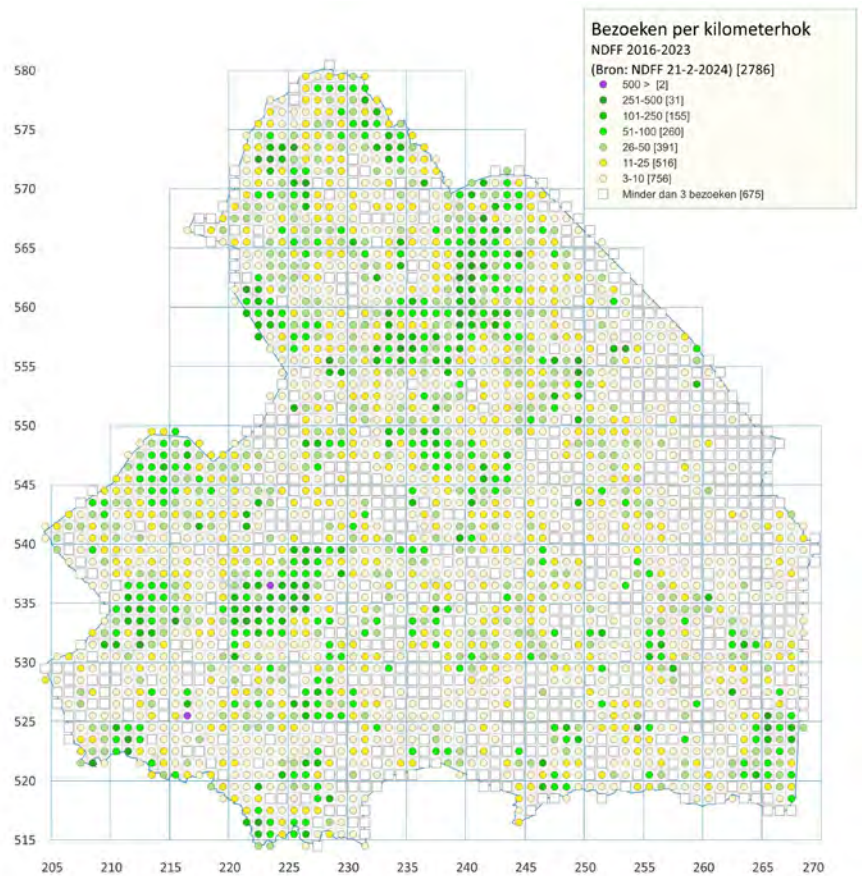
Witte hokken per soort

Per soort is per kilometerhok nagegaan of de betreffende soort “nog niet weer is gemeld in 2016–2023”. Deze “witte hokken” kunnen aangeven dat de soort inderdaad is verdwenen, maar het kan ook zijn dat er in het betreffende kilometerhok nog niet of onvoldoende gekeken is (figuur 3).

Figuur 1: Aantal 'witte' km-hokken waaruit in de periode 2016–2023 minder dan 4 soorten dagvlinders zijn gemeld.

Figuur 2: Het aantal bezoeken per kilometerhok in de periode 2016–2023.

Conclusie

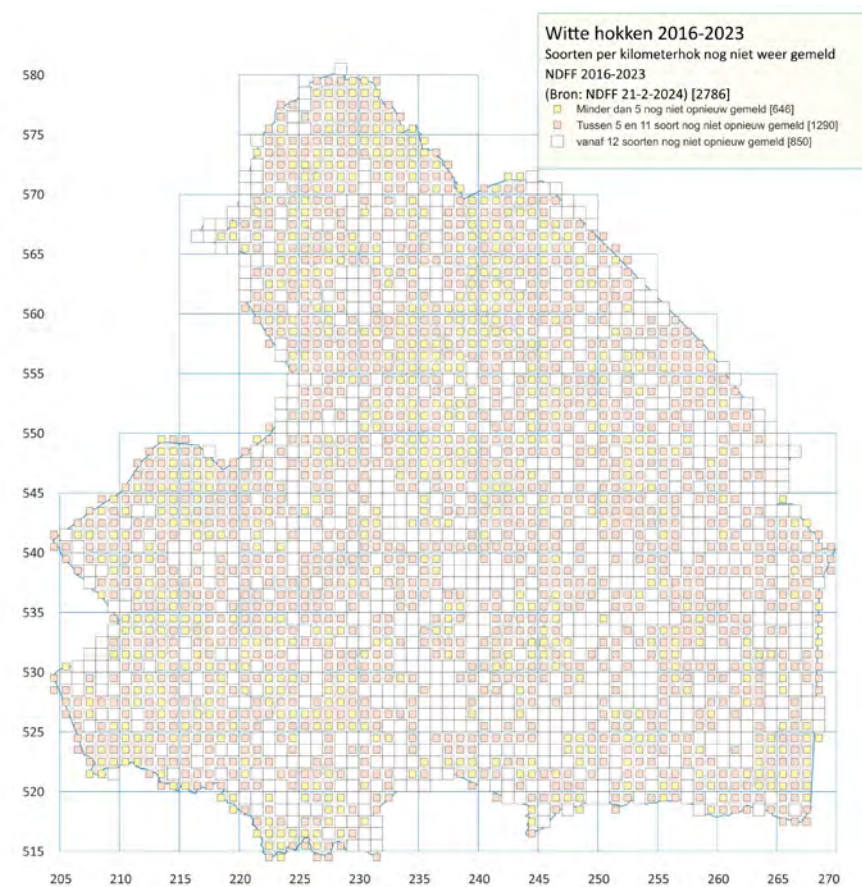
Als we de drie kaartjes combineren, komen we tot 1047 kilometerhokken waar de komende periode nog goed gekeken moet worden om zeker te weten of bepaalde soorten echt verdwenen dan wel toch nog aanwezig zijn (figuur 4).

Wat kun je nu zelf doen

In *Roep'n & Botterklipp'n* van het voorjaar 2023 (Mooi, 2023) heb ik mijn werkwijze voor 2023 beschreven om een aantal “witte hokken” groen te laten kleuren. Dit is me voor een paar kilometerhokken gelukt (figuur 5). Voor deze witte kilometerhokken heb ik toch weer een aantal boerenlandvlinders kunnen bijschrijven.

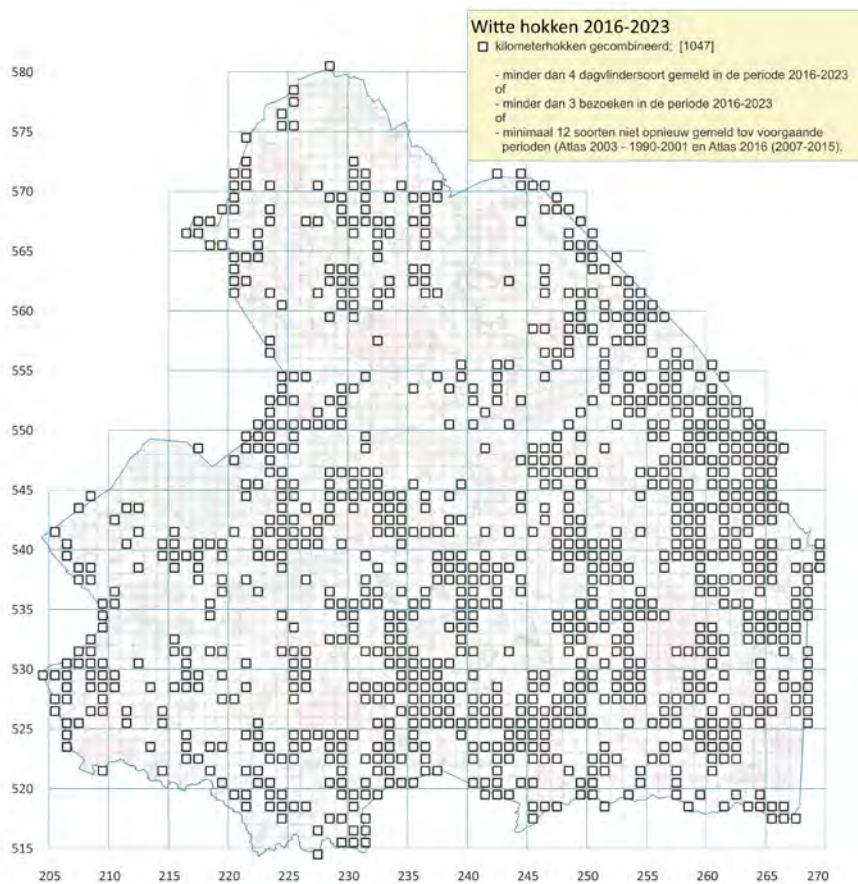
Ik was verrast door het aantal soorten dagvlinders dat ik in deze kilometerhokken heb gezien, zoals het Koevinkje, Groot dikkopje en Zwartspretdikkopje. Soorten die ik niet allemaal verwacht had. En soms zie je dan ook nog soorten als de Grote vos.

Al met al alle aanleiding om in 2024 toch vaker het landelijk gebied in te gaan om een paar van zulke witte kilometerhokken te gaan bezoeken om zeker te weten of soorten hier nu echt zijn verdwenen.

Figuur 3: Aantal in de periode 2016–2023 nog niet weer opnieuw gemelde soorten per kilometerhok.

Figuur 4: Witte hokken anno 2024: niet, onvoldoende of slecht bezocht en zeker in komende periode nog te bezoeken om een betrouwbaar actueel beeld te krijgen van de stand van de Drentse dagvlinders.

Wil je een kaartje van een kilometerhok of atlasblok ontvangen met daarbij de soorten die niet meer gemeld zijn sinds de laatste atlas, stuur dan een bericht naar boerenlandvlinders@vlinderwerkgroep-drenthe.nl met vermelding van het gebied, atlasblok of kilometerhok en dan zorg ik dat je een kaartje in pdf-formaat krijg van het betreffende gebied.

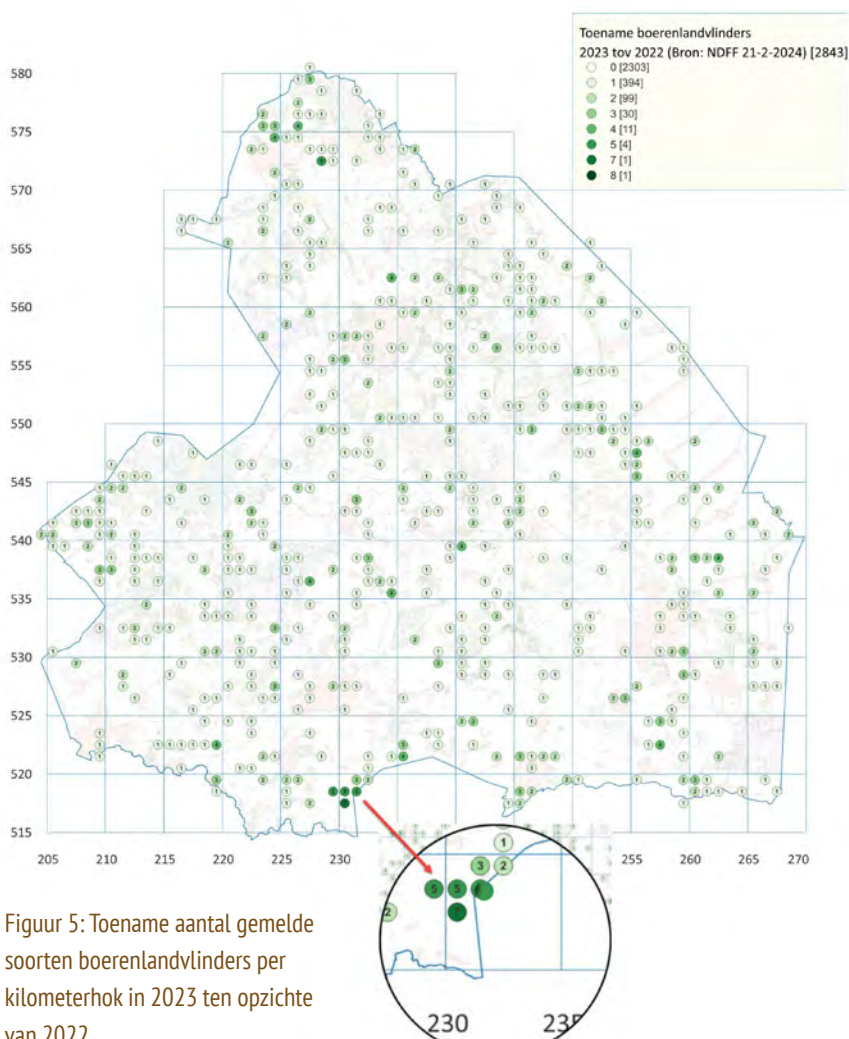
Literatuur

Dijkstra, A., M. van der Veen, W. Alblas en H. Bosma, 2016: *Dagvlinders in Drenthe 2007-2015*. Vlinderwerkgroep Drenthe, Roden.

Mooi, D., 2023: Op pad voor de boerenlandvlinders. *Roep'n&Botterklipp'n* 33(1): 8-9

Grote vos

Figuur 5: Toename aantal gemelde soorten boerenlandvlinders per kilometerhok in 2023 ten opzichte van 2022.

Grote weerschijnvlinder (foto Eef Arnolds).

Op zoek naar rupsen van de Grote weerschijnvlinder

Willem Bosma (tekst en foto's)

In 2023 vierde de Vlinderstichting het 40-jarig jubileum. Op een feestelijke manier werd er maandelijks stilgestaan bij de bescherming van vlinders en libellen. De Vlinderstichting ging in het kader van de 'vlindervlucht 2023' door heel Nederland om te laten zien wat ze doen om mensen bewust en enthousiast te maken. Iedere maand werd een provincie aangedaan en in op 16 december was Drenthe aan de beurt met de laatste jubileumdag in De Boerhoorn in Zuidwolde.

Deze dag was extra bijzonder, omdat het dubbel feest was. Behalve bij het jubileum van de Vlinderstichting werd er ook stilgestaan bij het 50-jarige bestaan van Natuurvereniging Zuidwolde. Gedurende deze dag waren verschillende activiteiten georganiseerd in en rondom Zuidwolde, waaronder excursies, lezingen en activiteiten voor kinderen. Eén van de activiteiten was een zoektocht naar rupsen van de Grote weerschijnvlinder.

Grote weerschijnvlinder in Zuidwolde

De Grote weerschijnvlinder is een zeldzame verschijning in Drenthe. Bij Zuidwolde zit een populatie. Om meer inzicht te krijgen in de populatiegrootte kon men tijdens de jubileumdag meedoen aan een excursie met als doel rupsen van de Grote weerschijnvlinder te vinden. Excursieleider Silvio Lindhout van EcoGroen had een route uitgestippeld langs kansrijke plekken met Boswilgen. De Boswilg (*Salix caprea*) is de belangrijkste waardplant van de soort. In mindere mate legt de Grote weerschijnvlinder eitjes op de Grauwe Wilg (*Salix cinerea*).

Lastig te vinden

Met een groepje van ca 10 personen gaan we vol goede moed op zoek naar rupsen van de Grote weerschijnvlinder, die zich moeilijk laten vinden. Om deze verborgen levende rupsen te ontdekken is het nodige geluk en geduld vereist. Iedere Boswilg moet als het ware onder de loep worden genomen. Tijdens de excursie is er ook aandacht voor andere vlindersoorten die op ons pad komen, bijvoorbeeld de Eikenpage en de Sleedoornpage. De Eikenpage is vrij algemeen, maar de Sleedoornpage zeer zeldzaam. Zuidwolde herbergt de enige populatie Sleedoornpages van Drenthe. Na uitgebreid zoeken vinden we één eitje.

Op de muur van een transformatorhuisje valt ons oog op flinke aantallen nachtvlinders. Zowel Grote als Kleine wintervlinders laten zich mooi bekijken. Iedereen geniet met veel bewondering van deze fraaie vlinders. De vlinders brengen kleur op deze overwegend grijze en donkere dag voor kerst.

Op zoek naar eitjes van de Sleedoornpage

Op de muur van een transformatorhuisje wachten Grote (inzet) en Kleine wintervlinders op het vallen van de avond.

Vervolgens wordt er een stukje bos uitgekamd nabij de snelweg, met o.a. veel Boswilgen. Ondanks intensief zoeken weten we geen rups van de Grote weerschijnvlinder te ontdekken. Een stukje verderop hebben we meer geluk, maar dan met een andere vlindersoort: er wordt een pop van het Bont zandoogje ontdekt in een stukje naaldbos. De pop zit verstopt in een pol Pijpenstrootje.

Pop van het Bont zandoogje.

Toch gevonden!

Even later komen we bij een mooie bosrand met veel wilgen, waaronder Boswilgen. Het duurt niet lang of het zoeken wordt beloond. Excursieleider Silvio ontdekt een rups en toont deze aan de excursiegroep. Nu men een goed beeld heeft gekregen van hoe een rups eruit ziet en waar te zoeken, gaat iedereen actief op zoek. Iedere Boswilg wordt uitvoerig bestudeerd en met succes: het levert maar liefst zes rupsen van de Grote weerschijnvlinder op. Zelfs iets meer dan verwacht. Alle vindplaatsen zijn nauwkeurig vastgelegd met GPS via waarneming.nl. Het in kaart brengen van deze vindplaatsen helpt om de soort te beschermen. Bijvoorbeeld door Boswilgen en andere waardplanten en aanwezige nectarplanten te sparen tijdens snoei- en maaiwerkzaamheden op locaties met Grote weerschijnvlinders.

Na enkele kilometers wandelen en 2,5 uur verder, komen we rond half vijf weer aan bij De Boerhoorn. We kijken terug op een geslaagde excursie met veel kennisuitwisseling en zijn dankbaar voor wat we hebben gezien en ontdekt. Silvio wordt bedankt voor de excursie, waarna eenieder weer zijn eigen weg gaat.

Twee van de zes gevonden rupsen van de Grote weerschijnvlinder: weten waar je naar moet zoeken helpt wel...

(Foto Hero Moorlag)

Hij heette officieel Hindrik, maar iedereen kende hem als Hendrik, zo stelde hij zichzelf ook altijd voor. Hendrik Lanjouw is geboren in Eext, maar hij verhuisde al vroeg naar Anderen, waar zijn ouders een boerenbedrijf hadden. Toen hij vijf jaar oud was nam de overbuurman hem mee naar het maaien op de Nijstukken bij Anderen. Daar vond hij in de slootkant een plant met een bloeiaar met kleine witte bloempjes. Die plant maakte een diepe indruk op de vijfjarige Hendrik. Hij wist toen niet dat het ging om de zeer zeldzame Witte Rapunzel, daar kwam hij pas vele jaren later achter. Toen zijn vader, nog geen vijftig jaar oud, een beroerte kreeg en invalide werd, nam Hendrik het gemengde bedrijf in Anderen over. Zijn broer, die op de kweekschool zat, kreeg als opdracht een herbarium te maken. Hendrik hielp hem mee met het verzamelen en determineren van bloemen en planten. Hendrik zelf ging naar de landbouwschool, immers hij was voorbestemd om boer te worden. Naar school gaan vond hij niet zo boeiend, pas in het laatste jaar kreeg hij de geest en begon hij veel te lezen over de natuur en cultuurhistorie. Toen hij boer werd, bleef Hendrik planten verzamelen en determineren. De natuur boeide hem en ook andere organismen zoals vogels, libellen en vlinders kregen zijn aandacht. Die kennis heeft hij de rest van leven steeds verder uitgebreid. In de jaren zestig van de vorige eeuw lanceerde Staatsbosbeheer een plan om het oorspronkelijk beekdallandschap van de Drentsche Aa te behouden. Dat plan ontmoette, in een tijd van schaalvergroting en modernisatie, de nodige weerstand. Om zijn kennis van de natuur en liefde voor de cultuurhistorie werd Hendrik door Freek Modderkolk, toentertijd werkzaam bij Staatsbosbeheer, benaderd en overgehaald om zijn boerenbedrijf te beëindigen en als beheerder in dienst te komen bij Staatsbosbeheer. Hendrik was in 1966 de eerste medewerker van Staatsbosbeheer in het Drentsche Aa-gebied. Die overstap van boer naar natuurbeschermer was toen een hele onderneming

In memoriam Hindrik Lanjouw (1934 – 2024)

Ate Dijkstra

De naam en de persoon Hendrik Lanjouw zullen altijd verbonden blijven met de geschiedenis van het ontstaan van het Nationale Park Drentsche Aa. Daarnaast was Hendrik ook sterk betrokken bij de activiteiten van de Vlinderwerkgroep Drenthe.

en behoorlijk gewaagd. Voor Staatsbosbeheer was het een gouden greep. Als boer, met wortels in de streek, kon hij gemakkelijker dan buitenstaanders met de boeren overleggen en proberen hen over de streep te trekken om mee te werken aan het behoud en herstel van het beekdal van de Drentsche Aa. Een en ander vroeg natuurlijk ook de nodige overtuigingskracht. Als beheerder leidde hij veel excursies. Na zijn pensionering bleef hij tot op hoge leeftijd excursies verzorgen. Daarbij verwonderde hij zich er vaak over dat veel mensen maar bijzonder weinig over natuur en landschap weten en geen eik van een berk weten te onderscheiden. In het stroomdal deed hij ook de nodige inventarisaties. In 1995 verschenen bijvoorbeeld van zijn hand zowel “Dagvlinders van de Drentsche Aa. Inventarisatie 1985–1994” als “Planten van de Drentsche Aa, inventarisatie van soorten en hun verspreiding 1967–1994”. Zijn waarnemingen legde hij ook vast in opschrijfboekjes. Ook fotografeerde hij veel: in de jaren '80 begon hij met het fotograferen van insecten. Een aantal van zijn foto's hebben een plaats gekregen in de eerste dagvlinderatlas van de Vlinderwerkgroep Drenthe, verschenen in 2003. Sommige foto's, zoals die van de Bruine eikenpage, zijn historisch, omdat de Bruine eikenpage inmiddels in Drenthe is uitgestorven. Op basis van een foto maakte hij ook tekeningen, zoals van een ei-afzettend Gentiaanblauwtje, die het logo werd van de Vlinderwerkgroep Drenthe en al vele jaren de pagina's van de *Roep'n en Botterklipp'n* siert. Hendrik had een brede interesse. Ook de cultuurhistorie en archeologie kregen de nodige aandacht. Zo hield hij zich bezig met veldnamen, grafheuvels, markegrenzen en voorden (doorwaardbare plaatsen in een beek of rivier). Eén van zijn leukste archeologische vondsten is misschien wel een vuurstenen dolk die hij vond in een perceel op de flank van het beekdal van het Rolderdiep bij Anderen. Op die locatie zijn uiteindelijk, door verschillende mensen, zeven vuurstenen dolken aangetroffen. Vermoedelijk gaat het om een offervondst.

Hendrik maakte sinds de officiële oprichting van de Vlinderwerkgroep in het jaar 1990 tot en met 2018 deel uit van het bestuur van de Vlinderwerkgroep Drenthe. Met zijn typisch Drentse bescheidenheid bracht hij in het bijzonder zijn veldkennis en veldervaringen in. Ook maakte hij jarenlang deel uit van de redactie van de *Nieuwsbrief van de Vlinderwerkgroep* (nu *Roep'n&Botterklipp'n*) en verzorgde hij vooral in de beginjaren van de Vlinderwerkgroep verschillende lezingen over vlinders. Hij was, vaak getooid met zijn opvallende hoed, een trouwe bezoeker van de voor- en najaarsbijeenkomsten van de Vlinderwerkgroep. Hier had hij ook de nodige contacten en fungeerde hij als vraagbaak.

Voor zijn bijzondere betekenis voor de kennis over en behoud en beheer van natuur en landschap in het stroomdal van de Drentsche Aa ontving hij in 2009 de

Hendrik met de net gekregen Drentse Floraprijs, een houten beeldje van de Zweedse kornoelje. Orvelte, 21 februari 2009 (foto Hero Moorlag).

Drentse Floraprijs van de Werkgroep Florakartering Drenthe.

Men kan mensen grofweg indelen in mensen die een bron van kennis zijn en hen die gebruik maken van zo'n bron. Hendrik was een bron van kennis. Die bron is stilgevallen. Gelukkig is voordien veel van zijn kennis vastgelegd of leeft nog voort in de hoofden en harten van veel mensen.

Tenslotte, mocht u straks een "Botterklips" zien, denk dan ook even aan Hendrik of maak eens ter herinnering een wandeling langs het Anlöördiepje over het naar Hendrik genoemde Lanjouwpad. Luisteren naar het mooie interview Hendrik Lanjouw: Boer, boswachter en stenenzoeker, gemaakt door het Hunebednieuwscafé in mei 2022, kan ook.

Hendrik had een rijk leven en een warm hart voor de natuur en vlinders. Wij zullen hem missen. De Vlinderwerkgroep Drenthe wenst Adriana, kinderen, kleinkinderen en familie veel sterkte.

Hendrik Lanjouw bij het Anlöördiepje, eind februari 2009 (foto Hilbert Dijkhuizen).

Nieuwe soorten Drentse macronachtvlinders in 2023

Ton Schoenmaker

Het aantal zekere nieuwe macrosoorten dat in Drenthe is waargenomen, beperkt zich voor 2023 tot slechts vier.

Aanvankelijk stonden ook de Grijszefuif *Hoplodrina respersa* (Theo Bakker, Ruinen, 2 september 2023) en de Donkere winteruil *Conistra ligula* (Eef Arnolds, Holthe 7 oktober 2023) op de lijst van kandidaten, maar aangezien over deze soorten geen 100% zekerheid bestaat,

zijn ze op advies van Gerrit Tuinstra uit onderstaand overzicht weggelaten.

Met dank aan de waarnemers voor het beschikbaar stellen van informatie en foto's en aan Gerrit Tuinstra voor de validaties.

Macronachtvlinders

Poelruitspanner *Gagitodes sagittata*

zeldzaam

waarnemer: Eef Arnolds

locatie: Ruinerwold

datum: 25 juni 2023

validatie: admin Waarneming.nl en Gerrit Tuinstra

Het exemplaar is tamelijk afgevlogen, maar goed herkenbaar. Geen eerdere waarnemingen uit Drenthe bekend. De soort is af en toe waargenomen in naburige delen van Friesland en Overijssel.

Gelijnde micro-uil *Schranksia taenialis*

zeer zeldzaam

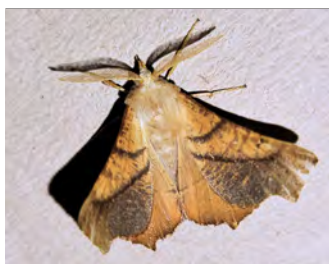
waarnemer: Willem Steenge

locatie: Leutingewolde

datum: 8 juli 2023

validatie: admin Waarneming.nl en Gerrit Tuinstra

Mogelijk eerder waargenomen in Drenthe op 3 oktober 1984 door Roel Westerneng in Ruinen en op 2 juli 2011 door Jelte Biewenga in Zwiggelte, maar er zijn geen bewijsfoto's van bekend. Slechts enkele keren in Nederland waargenomen.

Essenspanner *Ennomos fuscantaria*

zeldzaam

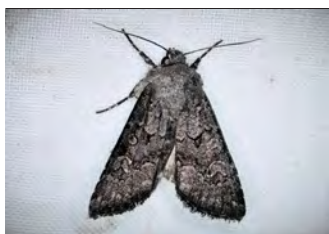
waarnemers: Marco Deenik, Bas Jonkman (foto), Martin Olthoff en Gert Jan Versteeg

locatie: Paterswolde

datum: 8 september 2023

validatie: admin Waarneming.nl en Gerrit Tuinstra

Van deze vlinder zijn in de tweede helft van de 20e eeuw een 20-tal waarnemingen uit Drenthe bekend. Vanaf 1985 slechts één waarneming op 17 september 2013 door Dirk de Haan in Orvelte, echter zonder bekend foto-bewijs. De laatste jaren was er wel een flink aantal waarnemingen net over de grens in Oost-Groningen.

Heidewitvleugeluil *Aporophila lueneburgensis*

zeldzaam

waarnemers: Theo Bakker uit Ruinen (foto), Hendrica Vooijs en Jan Vriend

locatie: Holtveen, Dwingelderveld

datum: 10 september 2023

validatie: Gerrit Tuinstra

Uit Drenthe geen eerdere waarnemingen met bewijsfoto bekend. De uil komt elders in Nederland vooral voor aan de westkust en op de Waddeneilanden.

De Nachtlinderatlas van Drenthe

Terugblikken en vooruitzien

Ton Schoenmaker en Eef Arnolds

Ons artikel in *Roep'n&Botterklipp'n* van vorig jaar had als ondertitel 'De laatste loodjes van het veldwerk?'. Dat is wat te optimistisch gebleken. Na het verwerken van de waarnemingen van 2006 t/m 2023 en het bestuderen van de nieuwe kaarten en tabellen lijkt het ons wenselijk om nog minstens een jaar door te gaan met het systematisch verzamelen van waarnemingen voor de Atlas om bestaande lacunes op te vullen.

Niet dat de Drentse waarnemers in 2023 hebben stilgezeten, want vorig jaar konden bijna 56 000 nieuwe waarnemingen van macronachtvlinders aan het provinciale bestand worden toegevoegd. Dat aantal ligt in dezelfde orde van grootte als in de twee voorgaande jaren (tabel 1). We kunnen beschikken over alle nieuwe waarnemingen in Drenthe dankzij Hisko de Vries van Waarneming.nl en Jurriën van Deijk van De Vlinderstichting. Daarvan werden 51800 waarnemingen ingevoerd in Waarneming.nl en 3938 in de door De Vlinderstichting beheerde database Noctua. Tabel 1 laat zien dat er in Noctua en Waarneming.nl samen nu bijna een half miljoen waarnemingen zijn uit de atlasperiode, de jaren 2006 t/m 2023. Daarvan dateert 67% sinds de start van het Atlasproject in 2017. Hieruit blijkt wel hoe stimulerend dit initiatief was voor het verzamelen van gegevens over nachtvinders in Drenthe.

We zijn al met al toch zeer tevreden over de voortgang van het project in 2023. Waarschijnlijk heeft het wat grillige weer van 2023 met een lang, koud voorjaar de oogst

aan nieuwe soorten in de 471 Drentse kwartblokken (blokken van 2,5 x 2,5 km op de topografische kaart) wat minder groot gemaakt dan gehoopt.

Wie gingen er op pad voor de Nachtlinderatlas en waar?

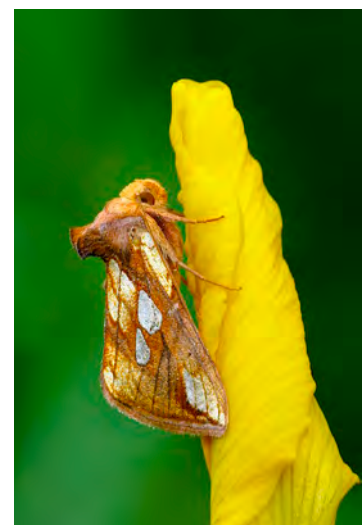
De 55 738 waarnemingen in 2023 zijn gedaan door maar liefst 2466 waarnemers. Dat is gemiddeld 23 meldingen per waarnemer, maar de onderlinge verschillen zijn groot, variërend van één tot enkele duizenden waarnemingen per persoon. Voor 87% van de waarnemers met minder dan 10 opgaven per jaar zijn nachtvinders waarschijnlijk 'bijvangst' of gaat het om toevalstreffers met opvallende en/of fotogenieke soorten. Aangezien die waarnemers verspreid zijn over heel Drenthe, zijn hun waarnemingen toch erg welkom. De grootste bijdrage aan de atlas wordt echter geleverd door een 15-tal waarnemers die al jaren met lamp, laken, lichtval, LedEmmer en/of smeer afreizen naar locaties waar in het verleden weinig waarnemingen zijn gedaan. Zij hebben maar liefst bijna de helft van het aantal waarnemingen in 2023 op hun naam staan. Tabel 2 geeft een overzicht van de waarnemers met meer dan 1000 waarnemingen. In de tabel is ook aangegeven hoeveel kwartblokken er door de waarnemers buiten hun eigen woonplaats werden bezocht en waar dit in Drenthe plaatsvond. Dat laatste is een indicatie voor de moeite die men zich heeft getroost om onvoldoende bekende kwartblokken te inventariseren.

Tabel 1: Aantal waarnemingen van macrovlinders in Drenthe in Noctua en Waarneming.nl in de periode 2006 t/m 2023.

jaar	Noctua	Waarneming.nl	totaal
2006 t/m 2016	88 641	93 212	181 853
2017	7 168	18 171	25 339
2018	7 784	25 275	33 059
2019	2 286	34 359	36 645
2020	3 377	44 388	47 765
2021	3 866	50 941	54 807
2022	4 252	53 665	57 917
2023	3 938	51 800	55 738
2006 t/m 2023	121 312	371 811	493 123

Tabel 2: Overzicht van de waarnemingen van de meest actieve waarnemers voor de atlas in 2023.

waarnemer	aantal waarnemingen	aantal bezochte kwartblokken	waar in Drenthe?
Hendrik Jan Gommer	5583	17	Zuid-Drenthe
Eef Arnolds	3215	32	West-, Midden- en Oost-Drenthe
Jan en Annie Rocks	2751	12	Zuidoost-Drenthe
Edwin De Weerd	2409	14	geheel Drenthe
Jan Vriend	2305	10	Dwingelderveld, Ruinen e.o.
Anneke Palthe	2020	38	ten noorden van lijn Smilde-Borger
Ewouth Ebink	1368	3	Dwingelderveld e.o.
Piet de Jonge	1327	13	Zuidoost-Drenthe
Ben van As	1236	9	geheel Drenthe

Goudvenstertje *Plusia festucae*
(foto Geert de Vries).

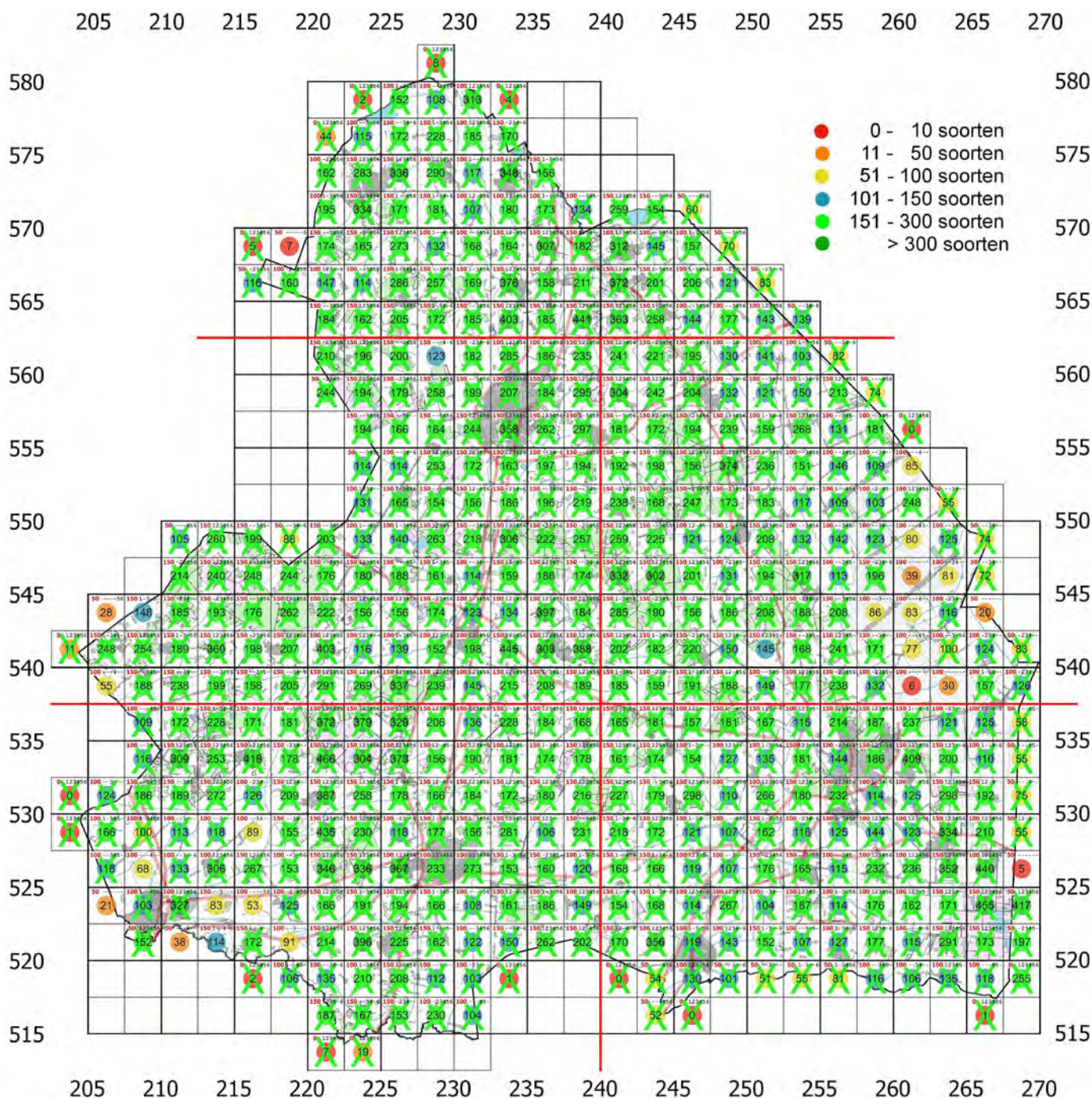

Een speciale gebeurtenis is altijd de jaarlijkse Drentse Nachtvliedernacht. In 2023 werd deze gehouden in de nacht van 27/28 mei in het Waterwingebied van Vitens op de Bisschopsberg bij Darp. Er werd daar door negen waarnemers op elf locaties gewerkt met laken en lichtval. De vangplekken waren strategisch verdeeld over drie kwartblokken. Van die nacht werden 381 waarnemingen van 92 verschillende macrosoorten ingevoerd. De drie kwartblokken kleurden op de 'nog te doen'-kaart van vorig jaar nog flink rood, maar nu scoren ze alle drie op jaarbasis (ruim) voldoende.

De kaarten

Net als in vorige jaren staan ook in dit artikel weer kaartjes die de actuele stand van zaken weergeven van het project Nachtvliedratlas van Drenthe.

In figuur 1 staat in de gekleurde cirkel het aantal waargenomen soorten macro's per kwartblok, waarbij de kleur van rood via oranje en geel tot groen een indicatie is voor de aantalklasse. Zoals eerder werd uitgelegd, is bij de aanvang van dit project voor ieder kwartblok een na te streven minimum aantal soorten vastgesteld, onder meer op basis van de variatie in het landschap en de oppervlakte van grensblokken in Drenthe. Dat loopt

Figuur 1: Aantal waargenomen macrosoorten in Drenthe per kwartblok in het tijdvak 2006–2023.

Binnen de gekleurde cirkel in het kwartblok staat het aantal waargenomen macrosoorten per kwartblok. Het getal in kleine rode cijfers linksboven in het kwartblok geeft de streefwaarde aan. Een groen kruis betekent dat er in het kwartblok voldoende is waargenomen.

uiteen van minimaal 50 tot 150 soorten. Wie geïnteresseerd is naar het hoe en waarom van de gestelde criteria voor de kwartblokken verwijzen wij naar ons artikel in *Roep'n&Botterklipp'n* van voorjaar 2023.

Een groen kruis in een kwartblok geeft aan dat dit streefgetal voor het betreffende kwartblok is gehaald en dat het kwartblok op jaarbasis 'af' is. Het feit dat de kaart van figuur 1 bijna geheel groen is gekleurd, met in de meeste kwartblokken een groen kruis, toont aan dat we goed op weg zijn om geheel Drenthe vlakdekkend te inventariseren. Van de 471 kwartblokken voldoen er nu 446 aan de van te voren gestelde minimumeis. Er resteren dus nog slechts 25 blokken die niet voldoen aan de criteria op jaarbasis. In 2017, het jaar van de start van het Atlasproject, waren maar liefst 374 kwartblokken onvoldoende onderzocht!

Hoeveel soorten passen er in een kwartblok?

We hebben het in dit artikel vooral over het minimale aantal soorten dat we in een kwartblok willen vaststellen voordat we dit beschouwen als 'representatief' geïnventariseerd. In figuur 1 is te zien dat in een aantal kwartblokken veel meer soorten zijn aangetroffen dan dat minimum. In 48 kwartblokken zijn sinds 2006 meer dan 300 soorten waargenomen, in elf daarvan zelfs meer dan 400 soorten. De vraag rijst of er ook zoiets bestaat als een maximum aantal soorten in een blok. En wat zegt een zeer hoog aantal soorten eigenlijk over de natuurkwaliteit van het betreffende gebied?

In Tabel 3 wordt een overzicht gegeven van de kwartblokken met meer dan 400 soorten. Deze meest soortenrijke blokken liggen verspreid over Drenthe en in heel verschillende habitats. De voornaamste gemeenschappelijke factor is een groot aantal vangnachten met lichtvallen en/of met lakens met lampen gedurende meerdere jaren. Het betreft voor een deel intensieve inventarisaties van natuurgebieden, bijvoorbeeld het Dwingelderveld door Theo Bakker en zijn groep en het Bargerveen door Jan en Annie Rocks en Piet de Jonge. Een ander deel heeft betrekking op langdurige waar-

neemreeksen door nachtvlinders op vaste punten op hun eigen erf of in een tuin: Eef Arnolds in Holthe bij Beilen, Anneke Palthe in Oudemolen, Wil Folkers in Vries. Ook in een stedelijke omgeving kan intensief waarnemen op den duur tot hoge aantallen soorten leiden. Zo nam Edwin de Weerd in zijn stadstuin in de nieuwbouwwijk Hoogeveen-West al 336 soorten waar, waaronder enkele nieuwe soorten voor Drenthe. We durven te stellen dat op vrijwel iedere plek in Drenthe bij langdurige inventarisaties op den duur meer dan 300 soorten nachtvlinders te verwachten zijn.

Het is een interessante vraag hoe deze hoge soorten-aantallen moeten worden geïnterpreteerd. Over de actieradius en het zwerfgedrag van nachtvlinders is weinig exacte informatie te vinden. Sommige soorten lijken heel lokaal voor te komen en zijn buiten de vaste vliegplaatsen nauwelijks te vinden, andere zwerven (voor een deel) weg van hun geboortegrond. Zo zijn sommige nachtvlinders die als rupsen gebonden zijn aan Riet door ons herhaaldelijk gesignaleerd in droge naaldbossen en open gebieden, ver van rietmoerassen verwijderd, bijvoorbeeld de Egale rietboorder en de Smalvleugelrietboorder. We interpreteren deze waarnemingen als zwervers of misschien verkenners, die op zoek zijn naar nieuwe geschikte habitats om zich voort te planten. Van trekvlinders is bekend dat ze moeiteloos honderden kilometers kunnen vliegen naar noordelijker gebieden.

Smalvleugelrietboorder *Chilodes maritima*, Hijkerveld. Deze vlinder dwaalt soms ver af van zijn eigenlijke habitat in rietvelden (foto Eef Arnolds).

Tabel 3: Overzicht van de kwartblokken met meer dan 400 soorten macronachtvlinders in Drenthe in de jaren 2006–2023.

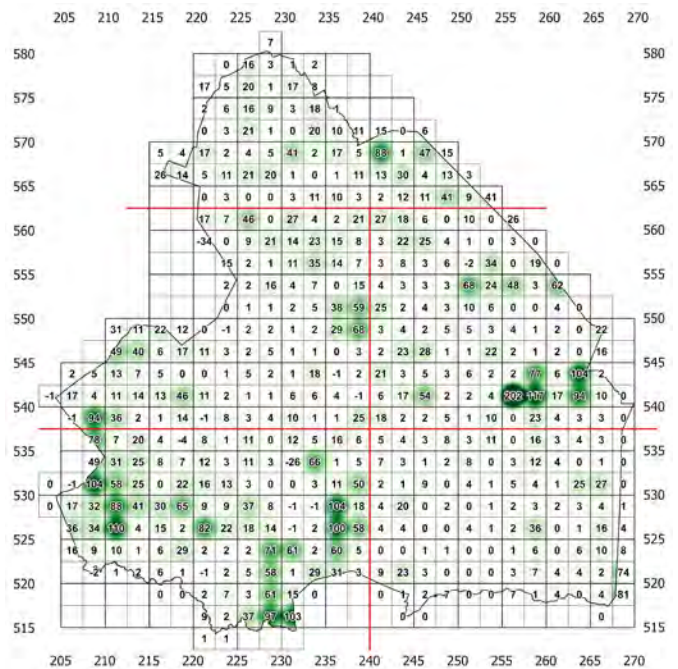
kwartblok	aantal soorten	plaats	belangrijkste habitats	belangrijkste waarnemer(s)
220 000 – 532 500	466	Dwingelderveld-west	heide, bos	Theo Bakker (Ruinen)
265 000 – 522 500	455	Bargerveen-west	hoogveen, veenbos	Jan en Annie Rocks, Piet de Jonge
232 500 – 540 000	445	Beilen, Schepping	natuurtuin	Eef Arnolds
237 500 – 562 500	441	Oudemolen	beekdallandschap	Anneke Palthe
265 000 – 525 000	440	Bargerveen-noord	hoogveen, veenbos	Jan en Annie Rocks
220 000 – 527 500	435	Boswachterij Ruinen	naald- en loofbos	Jan Vriend, Theo Bakker (Ruinen)
215 000 – 532 500	418	Uffelte, Rheebruggen	landgoed	Els en Ben Prins, Patrick Snoeken
267 500 – 522 500	417	Bargerveen-oost	hoogveen, veenbos	Jan en Annie Rocks, Ico Hoogendoorn
260 000 – 532 500	409	Barger-Oosterveld	bos op veen	Kiena Brouwer, Jan en Annie Rocks
220 000 – 540 000	403	Leggeloo e.o.	agrarisch gebied	Ewouth Ebink
232 500 – 562 500	403	Vries-Zeijen	tuin, agrarisch	Wil Folkers

De grote mobiliteit van veel soorten nachtvlinders maakt het lastig om vast te stellen welke soorten zich op een bepaalde plek voortplanten en welke slechts toevallige passanten zijn. Wat dat betreft verschaffen waarnemingen aan rupsen veel meer zekerheid. Eigenlijk zou je kunnen stellen dat hoe langer je op een plek waarneemt, hoe meer 'ruis' er in de waarnemingen sluipt in de vorm van toevallige passanten die geen ecologische relatie met het terrein hebben. Je zou ze kunnen vergelijken met overvliegende vogels die er bij broedvogelinventarisaties ook niet veel toe doen. Wat dat betreft geven LedEmmers vermoedelijk een betere afspiegeling van de lokale nachtvlinderfauna dan lichtvallen, doordat het licht in LedEmmers zwakker is, minder ver reikt en dus waarschijnlijk minder 'doortrekkers' aantrekt. Een boeiend terrein voor nadere detailstudies.

Op de kaart in figuur 2 is af te lezen in welke kwartblokken er in 2023 de meeste vooruitgang is geboekt. Het meest opvallend is kwartblok 255–540 bij Valthe met een toename van 202 soorten. Tot begin 2023 waren daar op jaarbasis nog maar 39 soorten bekend, maar door intensief waarnemen door Jan en Annie Rocks, Piet de Jonge en Eef Arnolds zijn daar gedurende acht sessies met lakens en vallen 202 soorten bijgekomen. Door een goede planning waren deze sessies mooi verspreid over het jaar, zodat ook de streefwaarden voor vijf van de zes perioden gehaald konden worden. Alleen voor periode 6 (1 oktober – 31 december) ontbreken nog drie soorten.

De overige 'groene aanwas' op de kaart is voornamelijk een gevolg van de doelgerichte 'expedities' van o.a. de waarnemers uit tabel 2. Oplettende lezers zullen zich misschien afvragen waarom er twee kwartblokken zijn die geen toename van het aantal soorten vertonen, maar een flinke achteruitgang: 34 soorten in een blok bij het Fochterloërveen en 26 soorten bij Drijber. De afname bij het Fochterloërveen is veroorzaakt doordat er in het verleden waarnemingen van het Friese gedeelte per ongeluk net over de grens in Drenthe waren geplaatst. Die fout is nu hersteld, met als gevolg afname in het kwartblok aldaar. Bij Drijber zijn 26 waarnemingen door afronding van het middelpunt van een kilometerhok (in het verleden werden veel waarnemingen per kilometerhok ingevoerd) in het oostelijk gelegen kwartblok terechtgekomen. De toename van 66 soorten in dat kwartblok is deels daaraan te danken. Zo komen we soms voor verrassingen te staan, deze keer gelukkig zonder grote gevolgen voor de verdere planning van ons werk.

Figuur 2: Toename aantal waargenomen macrosoorten per kwartblok in 2023 in Drenthe.

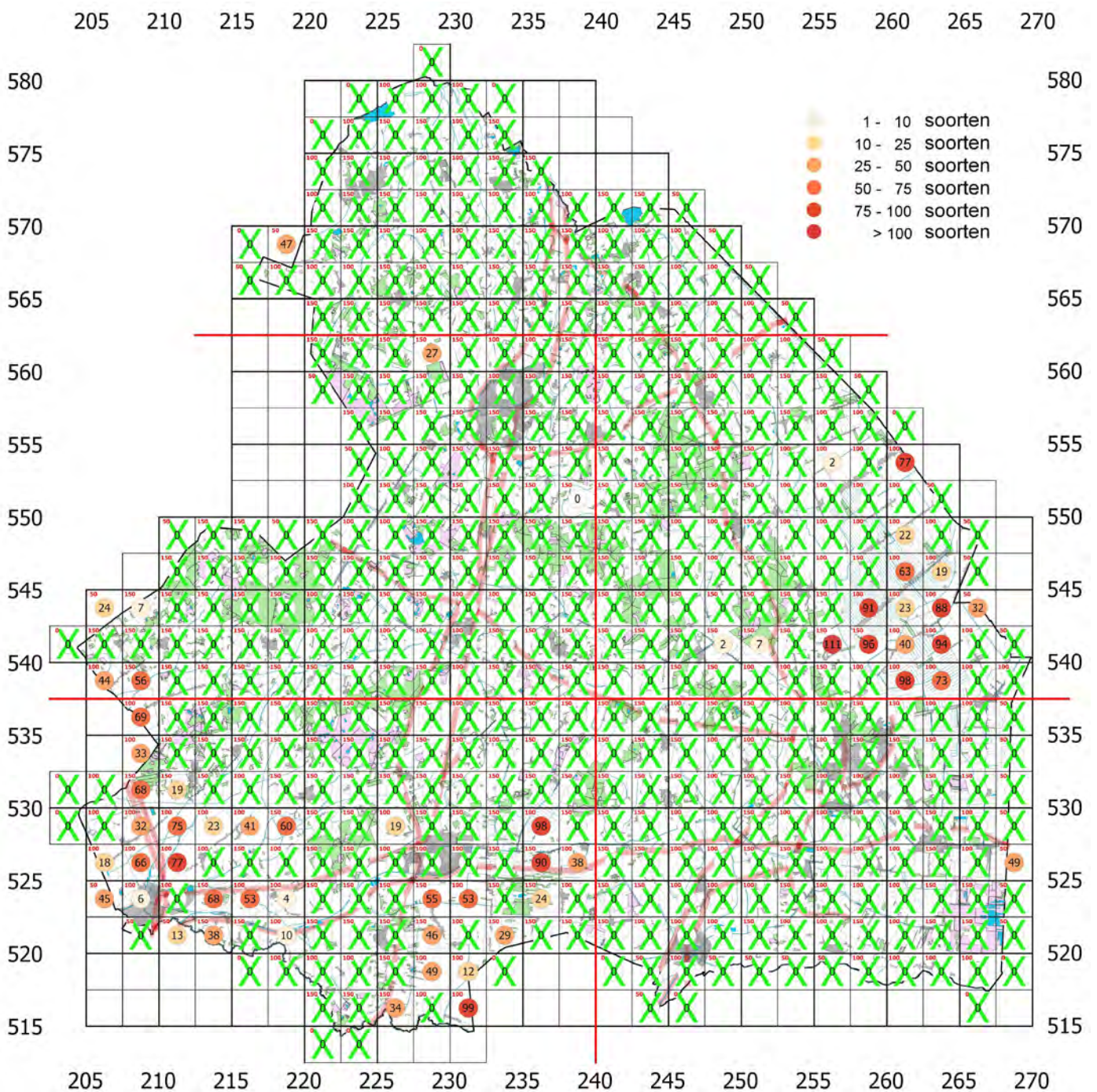
Waar en wanneer nachtvlinders in 2024?

De hierboven afgebeelde kaarten geven een indruk van de behaalde resultaten in Drenthe tot nu toe. Voor nachtvlindersaars is het belangrijk te weten in welke kwartblokken aanvullende waarnemingen nodig zijn om de aantallen soorten op het gewenste niveau te krijgen. De nog benodigde aantallen soorten op jaarbasis, dus geen rekening houdend met de periode van het jaar, zijn in figuur 3 per kwartblok aangegeven. In deze figuur is het groene kruis (kwartblok is 'klaar') weggelaten om de kaart overzichtelijk te houden. De kwartblokken met een 0 hebben geen extra soorten nodig en voldoen dus aan het streefgetal. Op de kaart resteren 25 kwartblokken waar aanvullingen wel vereist zijn, variërend van 2 soorten (lichtroze) tot 94 soorten (donkerrood). Concentraties van onvoldoende onderzochte hokken liggen in de buurt van Meppel en Nieuw-Weerdinge.

Populierenpijlstaart *Laothoe populi*, mannetje, Exloërkijl (foto Geert de Vries).

Figuur 3: Aantal nog waar te nemen macrosoorten om te voldoen aan de kwalificatie 'kwartblok voldoende onderzocht' op 31 december 2023. Binnen de gekleurde cirkel in het kwartblok staat het aantal nog waar te nemen macrosoorten per kwartblok. Het getal in kleine rode cijfers linksboven in het kwartblok geeft de streefwaarde aan.

De voortgang van het Atlasproject in cijfers

In tabel 4 en 5 worden de gegevens van de kaarten samengevat tegen de achtergrond van de ontwikkelingen sinds de start van het Atlasproject in 2017. In 2017 vormden kwartblokken met 11–50 soorten de grootste categorie, gevolgd door kwartblokken met 0–10 soorten. Samen waren ze goed voor 56% van alle kwartblokken. Nu is dat aandeel gedaald tot 2%. Veruit de grootste categorie wordt tegenwoordig gevormd door kwartblokken met meer dan 150 soorten: 67%. De groei van het aantal kwartblokken met meer dan 150 soorten lijkt overigens enigszins af te vlakken. Dat is niet verwonder-

lijk, want naarmate er meer soorten in een kwartblok bekend zijn, wordt het moeilijker om nog nieuwe (vaak zeldzamere) soorten in de val of op het laken te krijgen. Uit tabel 5 kan worden afgelezen hoeveel kwartblokken aan de gestelde streefwaarden voldoen. Dit is ook gevisualiseerd in het staafdiagram van figuur 4. Daarbij valt op dat van de kwartblokken met de hoogste streefwaarde van minimaal 150 soorten ook het hoogste percentage voldoende is onderzocht. Het aandeel afgeronde kwartblokken met minimaal 50 soorten is het laagst en is in 2023 blijven steken op 28. Dit betreft steeds grenshokken waarvan een klein deel in Drenthe

Tabel 4: Verdeling van de 471 kwartblokken van de Drentse Nachtvlinderatlas (in voorbereiding) over zes klassen van het aantal soorten macronachtvlinders in de periode 2017 tot en met 2023.

Soortenklasse	<2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
0–10 soorten	124	94	74	49	28	8	3
11–50 soorten	141	112	78	53	33	14	6
51–100 soorten	67	87	95	75	61	48	33
101–150 soorten	54	76	94	102	106	106	112
151–300 soorten	65	80	104	161	208	254	269
>300 soorten	20	22	26	31	35	41	48

Tabel 5: Aantal kwartblokken met voldoende waargenomen macrosoorten (cumulatief).

Kwartblokken gereed	<2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	doel	% gereed
met minimaal 50 soorten	2	4	8	14	18	28	28	34	82
met minimaal 100 soorten	23	35	53	75	99	131	150	164	91
met minimaal 150 soorten	72	86	108	166	211	255	268	273	98
totaal voltooide kwartblokken	97	125	169	255	328	414	446	471	95

ligt. Die blokken zijn niet populair omdat het vaak lastig is om in zulke kleine oppervlakken geschikte vangplekken te vinden. Er hoeven echter nog slechts zes van deze grenskwartblokken te worden aangevuld. Wie neemt de uitdaging aan?

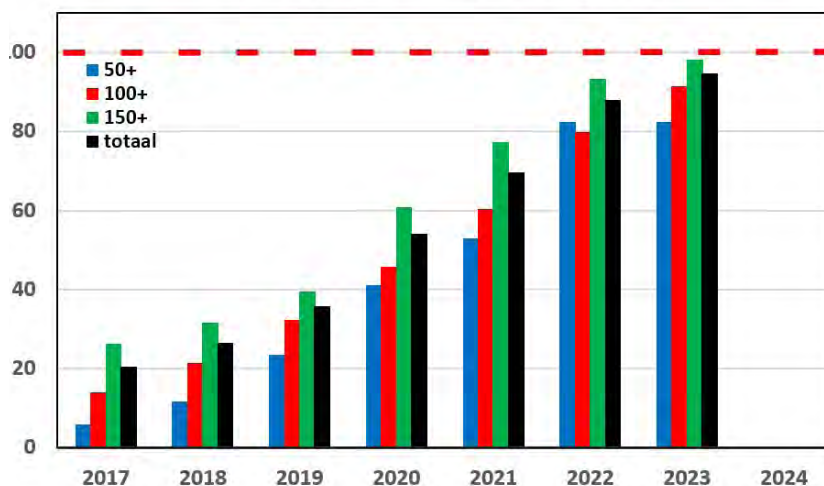
Verdeling van waarnemingen over het jaar

Iedereen met ervaring met veldwerk aan vlinders zal beseffen, dat voor een representatieve Nachtvlinderatlas niet alleen het totale aantal soorten in Drentse kwartblokken van belang is, maar ook dat de waarnemingen goed zijn verdeeld over het jaar. Vrijwel alle vlindersoorten hebben immers een specifieke vliegtijd van enkele weken tot maanden. Met dat doel voor ogen is er voor elk kwartblok ook een streefgetal opgesteld voor de zes perioden waarin we het jaar verdeeld hebben: winter (1 januari– 31 maart), voorjaar (1 april–15 mei), voorzomer (16 mei–30 juni), hoogzomer (1 juli–15 augustus), nazomer (15 augustus–30 september)

en herfst (1 oktober–31 december). Ook in dit geval is gekozen voor een in de praktijk haalbare benadering zonder volledigheid na te streven. We zijn er ons terdege van bewust dat op 1 april voor een groot deel andere soorten vliegen dan op 15 mei. Iets dergelijks geldt ook voor de andere periodes.

Als hulpmiddel bij het inventariseren zijn ook dit jaar voor iedere periode kaarten gemaakt, waarop de waarnemer kan zien hoeveel soorten er in ieder kwartblok nog nodig zijn. De ruimte in *Roep'n&Botterklipp'n* is niet toereikend om die zes kaarten bij dit artikel te voegen, maar ze kunnen als PDF met hoge resolutie gedownload worden van de website van de VWD (zie kader elders in dit artikel). We volstaan hier in figuur 5 met een staafdiagram, waarin per periode het aantal kwartblokken is aangegeven, waarin een bepaald percentage van het streefgetal in die periode wordt gehaald. Dat klinkt ingewikkeld, maar de interpretatie valt in werkelijkheid mee.

Percentage aantal kwartblokken gereed

Figuur 4: Toename van het percentage voltooide kwartblokken aan de hand van de resultaten uit 2017 tot en met 2023.

Op de website van de VWD zijn via de link <https://vlinderwerkgroepdrenthe.nl/nachtvinders/nachtvlinderatlas/aan-de-slag-voor-de-nachtvlinderatlas/> de meest actuele kaarten te downloaden als PDF met hoge resolutie. Daar kunnen ook via een link de tabel en kaarten met actuele gegevens per kwartblok opgehaald worden, zowel per periode als op jaarbasis. Meer uitleg is te vinden op de website.

De lengte van het groene deel in de kolommen geeft het aantal kwartblokken weer waarin het streefgetal voor een bepaalde periode in 2023 al is gehaald. Vorig jaar is dat streefgetal voor alle perioden met 5–10% gestegen ten opzichte van 2022. Dat ligt nu met 85% verreweg het hoogst in de voorzomer en hoogzomer (periodes 3 en 4) en met 53–58% het laagst in de winter en het voorjaar (periodes 1 en 2). De nazomer en herfst (periodes 5 en 6) zitten daar met 72% dekking tussenin.

Aan de andere kant geeft de lengte van het lichtblauwe (onderste) deel van de kolommen het aantal kwartblokken weer waarin nog geen of zeer weinig waarnemingen zijn verricht. Het is te verwachten dat het lichtblauwe deel min of meer complementair is aan de groene gedeelten. Het aandeel zeer onvoldoende onderzochte kwartblokken is met 4% het kleinst in de voorzomer en hoogzomer (periodes 3 en 4), gevolgd door de nazomer en herfst (periodes 5 en 6) met 5–8%. Dit percentage is met 15–20% het hoogst in de winter en het voorjaar (periodes 1 en 2).

Het is dus duidelijk dat onze inventarisatie-inspanningen, ook in veel kwartblokken met een representatief geacht totaal aantal soorten, vooral op de eerste maanden van het jaar gericht moeten zijn. Het inventariseren van nachtvinders in de winter en het voorjaar is vaak minder aantrekkelijk doordat er niet zoveel soorten vliegen (hoewel die meestal wel tot deze peri-

odes beperkt zijn) en doordat de weersomstandigheden dikwijls te wensen overlaten. Wellicht hebben nachtvlinders ook wat moeite om uit hun (korte) winterslaap te ontwaken. Deze constatering heeft er in ieder geval toe geleid dat we het atlasbestand niet vóór 15 mei 2025 zullen afsluiten, zodat er nog een extra voorjaar beschikbaar is voor aanvullende waarnemingen.

Fundamenten voor een Nachtvlinderatlas

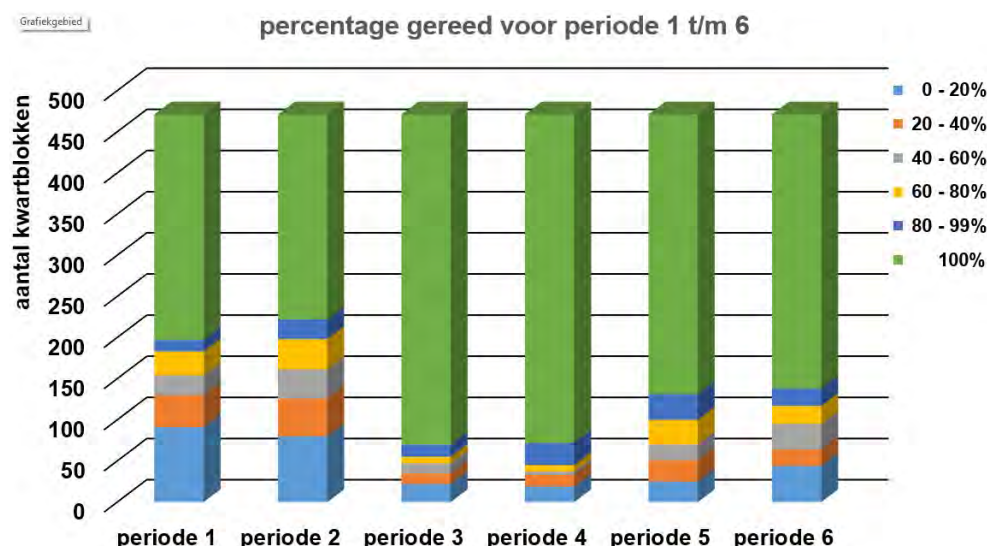
Inmiddels zijn we, ook al is het veldwerk nog niet helemaal afgerond, al met het schrijfwerk aan de atlas begonnen. Eef Arnolds heeft de laatste maanden conceptbeschrijvingen gemaakt van een aantal zeer zeldzame soorten om een format te ontwikkelen dat bruikbaar is voor een atlas die circa 600 soorten gaat omvatten. Bovendien gaat hij na welke complicaties kunnen optreden bij het interpreteren van de gegevens in de verschillende databestanden. Over dit laatste onderwerp geeft hij op 15 april een [presentatie](#) tijdens de voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Drenthe.

Literatuur

Arnolds, Eef en Schoemaker, Ton, 2023: De Nachtvlinderatlas van Drenthe - De laatste loodjes van het veldwerk? *Roep'n&Botterklipp'n*, nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 33(1): 19–24.

Woord van dank

Ook deze keer weer veel dank voor het beschikbaar stellen van de waarnemingen door Jurriën van Deijk van De Vlinderstichting en Hisko de Vries van Waarneming.nl.

Figuur 5. Aantallen kwartblokken met percentages van het streefgetal voor het aantal soorten nachtvinders voor de zes onderscheiden periodes. *Toelichting in de tekst.*

Blauw weeskind, gevangen op smeer bij Darp op 7 september 2023 (foto Eef Arnolds)

Een droomsoort, het Blauw weeskind

Eef Arnolds

Niet alleen veel vogelaars koesteren, al dan niet in het geheim, een lijstje met wenssoorten of droomsoorten: vogels die ze heel graag een keer in levende lijve zouden willen zien. Ook sommige nachtvlinderaars hebben zo'n verlanglijstje in hun achterhoofd. Bij mij staan drie soorten al vele jaren bovenaan: de Doodshoofdvlinder, de Tauvlinder en het Blauw weeskind.

Op 7 september ging ik nachtvlinders inventariseren in het waterwingebied van Vitens bij Darp. Op de heenweg ging ik even langs bij René Manger in Havelte om de vormgeving van een boek te bespreken. René is gespecialiseerd in libellen maar interesseert zich ook erg voor nachtvlinders. Hij heeft in vlindervallen in zijn achtertuin al meer dan 200 soorten gezien. Ons gesprek kwam toevallig op 'droomsoorten'. We noemden allebei als favorieten het Blauw weeskind en de Doodshoofdvlinder.

Bij Darp zette ik in de avondschemering twee vlindervallen op de overgang van bos naar heide. Bovendien voorzag ik een paar bomen langs een bospad van smeer, een licht alcoholisch mengsel van appelmoes, keukenstroop en overrijpe bananen. Het ging goed die avond. Al gauw zaten de lakens vol vlinders. Bij de eerste controle van de smeerplekken was echter niets te zien. De tweede keer leek er weer niets op smeer te zitten, maar aan het einde van het bospad zag ik in het licht van mijn zaklantaarn hoe een opvallende grote, licht gekleurde vlinder zat te snoepen van de zoetheid. Ik sloop naderbij. Het zou toch niet waar zijn... Maar het was wel waar: een Blauw weeskind! Toeval?

De adrenaline gierde door mijn lijf. Ik probeerde de vlinder te vangen opdat ik er bij daglicht een foto van zou kunnen maken. Omzichtig sloop in naderbij met een jampot in de aanslag. Hij was me echter te snel af en zweefde met voorname vleugelslag weg tussen

de bomen. Toen ik om half twee de apparatuur ging opruimen, liep ik toch nog even de bomen met smeer na. En warempel, op de eerste boom zat hetzelfde Blauwe weeskind. Ik herkende het exemplaar aan de kleine beschadiging aan de punt van een voorvleugel. Nu lukte het wel om de vlinder te vangen voor een fotosessie de volgende ochtend.

Toen ik om drie uur moe maar voldaan thuis kwam, wachtte me opnieuw een verrassing. Vlakbij de voordeur van mijn huis zat op de muur een puntgaaf Blauw weeskind! De vlinder werd kennelijk aangetrokken door het flauwe, gele licht van de spaarlamp naast de deur. Ik heb zestig jaar naar nachtvlinders gekeken en nooit een Blauw weeskind gezien. En nu komen er zomaar op één dag twee uit de lucht vallen! Het zou nog gekker worden. Op 17 september kregen Geert de Vries en ik ook nog een gaaf Blauw weeskind op het laken bij de ijsbaan van Valthe.

Deze waarnemingen waren voor mij aanleiding om na te gaan hoe het staat met het Blauw weeskind in heel Drenthe. Ton Schoenmaker verschaftte mij een overzicht van alle waarnemingen in Drenthe vanaf 1900 in de bestanden van Noctua en Waarneming.nl, waarvoor mijn dank. In dit overzicht staan 37 meldingen, maar enkele vlinders zijn door meerdere waarnemers opgegeven. Na correctie voor duplicaten resteren 25 unieke waarnemingen.

Voorkomen in Drenthe

Het Blauw weeskind is in 2019 als nieuwe soort voor Drenthe gemeld op basis van een vlinder, gefotografeerd door Jan en Annie Rocks op 24 augustus 2008 op licht in het Bargerveen (Schoenmaker, 2019). Er blijken echter drie eerdere waarnemingen uit Drenthe te zijn van ver voor de atlasperiode (2006–2024). De eerste melding stamt van 19 september 1937 uit Wijster door de bekende bioloog Willem Beijerinck, de tweede van 7 september 1938 uit Veenhuizen door Waning Bolt (Lempke, 1949). Daarna duurde het meer dan 30 jaar voordat er op 2 september 1969 weer een Blauw weeskind werd gezien, deze keer bij Borger-Odoorn door een onbekende waarnemer (bestand *Noctua*). Vervolgens gingen er bijna vijftig jaar voorbij voordat de vlinder opduikt in het Bargerveen.

Vanaf 2018 is het Blauw weeskind jaarlijks in Drenthe gesignaleerd: van 2018 tot 2020 één maal, in 2021 en 2022 twee maal en in 2023 maar liefst veertien maal. Deze cijfers wijzen dus een ongekende invasie van Blauwe weeskinderen in de afgelopen nazomer. Ook de Vlinderstichting beschouwt 2023 als een piekjaar voor deze soort (Van Deijk, 2024). De waarnemingsdata in Drenthe liggen over alle jaren gerekend tussen 4 augustus en 19 september. Er is een duidelijk maximum in de derde decade van augustus en de eerste van september met samen 67% van de waarnemingen. Het Blauw weeskind is verspreid door de hele provincie gezien, zonder een duidelijk ruimtelijk patroon.

Het Blauw weeskind werd in ons land tot voor kort beschouwd als een trekvlinder die af en toe in kleine aantallen in de nazomer hier naar toe zwerft. Voogd (2019) meldt echter dat zich sinds enkele jaren een populatie handhaaft in de duinen van Noord-Holland, mogelijk ook in Zuid-Holland. Gaat het hier om een kortstondige vestiging of is het wellicht de voorbode van een verdere uitbreiding over het land, zoals bijvoorbeeld het Zwart weeskind die recent heeft laten zien?

Ik vroeg me af of het Blauw weeskind zich ook in Drenthe kan voortplanten. De voedselplant van de rups, (ratel)populier, is hier ruimschoots voorhanden. Daaraan zal het dus niet liggen. Tot mijn verrassing is het antwoord op

deze vraag al gegeven. Op 18 juni 2023 fotografeerde Bram Schoon een rups van het Blauw weeskind langs de Veenhuizerweg ten zuiden van Een.

Waarschijnlijk zal het deze keer dus geen halve eeuw duren voordat het Blauw weeskind zich hier opnieuw laat zien. Maar met nachtvinders weet je het nooit.

Literatuur

Deijk, J. van, 2024: Trekvlinderjaar 2023. *Vlinders* 39(1): 6–7.

Lempke, B.J., 1949: Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera 8. *Tijdschrift voor Entomologie* 90: 61–197.

Schoenmaker, T., 2019: Nieuwe en bijna nieuwe soorten nachtvinders in Drenthe in 2018. *Roep'n & Botterklippen* 29(1): 3–4.

Voogd, J., 2019: *Het nachtvinderboek*. KNNV uitgeverij, Zeist.

Blauw weeskind, gevangen bij een buitenlamp naast de voordeur van Holthe 21 op 7 september 2023 (foto Eef Arnolds).

Rups van Blauw weeskind, 18 juni 2023 bij Een (foto Bram Schoon, Waarneming.nl).

Vlinders in de kunst en de literatuur (deel 10): Islamitische kunst (1)

Ate Dijkstra

De Islam: enige achtergrondinformatie

Mohammed van de stam Quaraysh werd in ca 570 n.Chr. in Mekka geboren. Op latere leeftijd krijgt hij visioenen en wordt hij door de Moslimgemeenschap als profeet beschouwd die jarenlang de openbaringen van God/Allah zou hebben ontvangen. Hij kreeg ook de opdracht om in het openbaar te gaan vertellen over zijn visioenen en openbaringen. Veel mensen bekeerden zich. Desondanks was hij zijn leven in Mekka niet zeker en vluchtte naar Medina. Hij stierf in 632. Mohammed had geen opvolger aangewezen en na zijn dood ontstond er een tweestrijd. In eerste instantie wordt zijn schoonvader Abû Bakr als opvolger benoemd, die twee jaar (632–634) regeerde. Op zijn sterfbed wees hij Umar Ibn al- Khattâb als opvolger aan. Umar begon ook met de gewelddadige verspreiding van de Islam waarbij hij dankbaar gebruik maakte van de zwakheid van de twee grootmachten in het gebied namelijk het Byzantijnse rijk en het Perzische rijk van de Sassaniden. In 644 werd hij vermoord en kozen zes aangewezen kiesmannen Uthmân als nieuwe leider. Het is Uthmân die de verspreide teksten van de Koran verzamelde tot een corpus. Hij wordt in 656 vermoord door de aanhangers van Alî Ibn Abî Tâlib. Alî was de neef van Mohammed en getrouwd met Fâtima, de dochter van Mohammed.

Stromingen in de Islam

Orthodoxe aanhangers van Mohammed vonden, op grond van zijn verwantschap met de Profeet, dat Ali de enige wettige opvolger was. Ook werd verondersteld dat Mohammed ook geheime kennis over de uitleg van de Koran aan Ali had doorgegeven en hem had aangewezen als opvolger. Na verovering van Syrië vertrouwde Umar het bestuur toe aan Mu'âwiya. Als neef van Uthmân weigerde deze de verkiezing van Ali te erkennen. In 655 kwam het tot een treffen. Ali stond op het punt om te winnen. Mu'âwyiya vroeg om een Godsoordeel en liet bladen van de Koran aan de lansen van zijn soldaten hechten. Ali zag zich genooddaakt de arbitrage te aanvaarden. Een deel van zijn aanhangers was het daar niet mee eens. Zij keerde zich van Ali af en worden Khâridjieten (weggeganen) genoemd. Deze stroming speelt binnen de Islam geen rol van betekenis meer. De aanhangers die trouw bleven aan Ali worden sjiieten (sji'at ali betekent Partij van Ali) genoemd. Ali wordt in 661 door een Khâridjiet, een oorspronkelijk aanhanger van Ali, vermoord. De oudste zoon van Ali en Fatima, Hasan, stierf jong. Zijn jongere broer, Hoessein, vluchtte met een klein aantal aanhangers uit Medina maar werd achterhaald in Karbala (Kerbala) in Irak waar hij

Figuur 1: De Rotskoepel (688–692 n.Chr.) op de Tempelberg in Jeruzalem (Wikimedia)..

in een gevecht sneuvelde. Tegenwoordig is Iran (Perzië) het enige land waar de aanhangers van Ali (sjiieten) de meerderheid vormen, 95% van de bevolking. Verder is in Irak sprake van een sjiitische meerderheid van 60%. In de Islam is de Koran de eerste bron van kennis. De tweede bron wordt gevormd door de aan de Profeet toegeschreven woorden en daden, de soenna (sunna). In de overige Islamitische landen is de soenitische geloofsrichting dominant. De verschillen tussen sjiieten en soennieten zijn nog steeds stof voor conflicten en vormen een bron van geweld. Zo steunt het sjiitische Iran allerlei sjiitische groeperingen in de regio en is het sjiitische Iran de aartsvijand van het soenitische Saoedi-Arabië.

Islamitische kunst: enkele opmerkingen

Meestal wordt beweerd dat de Islam een verbod kent op het afbeelden van levende wezen. Dat verbod is echter in de Koran niet te vinden, maar staat in een Hadith. Een Hadith is een uitspraak die wordt toegeschreven aan Mohammed of een van zijn volgers. In een dergelijke Hadith wordt gesteld dat God de schilder van levende wezens op de dag des oordeels zal vragen zijn geschilderde wezens leven in te blazen. De kunstenaar zal daar niet toe in staat zijn en vervolgens straft God hem met het hellevuur. Het is dan ook logisch dat in de Islamitische kunst afbeeldingen van levende wezens weinig voorkomen en met name de kalligrafie en non-figuratieve kunst een belangrijke rol spelen. De Arabische cultuur is van oorsprong een nomadische cultuur wat maar weinig ruimte biedt aan beeldende kunst. Zeker in het begin is de Islamitische kunst schatplichtig aan zowel de Byzantijnse als de Perzische Sassanidische kunst. Bij de verspreiding van de Islam speelde in eerste instantie de Omajjaden dynastie (661–750 n.Chr.) een grote rol. Zij waren zo slim om bij hun veroveringen de Byzantijnse en Perzische bestuurskaders intact te laten en gebruik te maken van de kennis op het gebied van de architectuur en kunst van die culturen. Zo is de vorm van de beroemde Rotskoepel (688–692 n.Chr.) op de Tempelberg in Jeruzalem gebaseerd op de Byzantijnse architectuur en hoog waarschijnlijk met advies en met hulp van Byzantijnse vaklieden gebouwd (figuur 1). Ook zijn in de Omajjaden paleizen door Byzantijnse kunstenaars de nodige wandschilderingen en mozaïeken aangebracht waarop mensen en dieren zijn afgebeeld. Sommige afbeeldingen hadden zelfs, wat men niet direct zou verwachten, een pikant karakter (figuur 2).

Figuur 2: Muurschildering van badende vrouwen in het woestijnkasteel Qusayr amra in Jordanië (ca 711 n.Chr.) (*universes.art*).

Figuur 3: Miniatuur van het liefdespaar Humay en Humayan in een handschrift met gedichten van Kirmani (anoniem ca 1430) (kunstkopie.nl)

Vlinders op Perzische miniatuurschilderingen en tekeningen

Perzië, het tegenwoordige Iran, is een zeer oude cultuur. In Perzië wordt geen Arabisch gesproken maar Perzisch, dat verwant is aan het Nederlands. Beide talen behoren namelijk tot een Indo-Europese taalgroep. Ten tijde van de profeet Mohammed was sprake van de dynastie van de Sassaniden (226 v.Chr. – 651 n.Chr.) Het Perzisch rijk was toentertijd groter dan het huidige Iran. De cultuur was indrukwekkend. De koningen stimuleerden de filosofie en literatuur en ook de beeldende kunst en architectuur stonden op een hoog niveau. In de hogere kringen waren polo, jacht en schaken belangrijke vormen van vrijetijdsbesteding. De Sassanidische cultuur had ook een belangrijke invloed op Islamitische cultuur. De Sassanidische dynastie kwam ten einde toen het rijk in 651 grotendeels werd veroverd door de islamitische legers van de Arabieren. De Perzen werden echter niet gedwongen om zich te bekeren tot de Islam en namen meer geleidelijk de Islam over. Perzië behield zijn eigen taal en oude literaire en culturele tradities. In de 11e eeuw vielen de Turkse Seltsjoeken, afkomstig uit Centraal-Azië, Iran binnen. De van oorsprong

nomadische Seltsjoeken waren onder de indruk van de Perzische cultuur en namen de taal over. Het was het begin van de Turks-Perzische traditie die ook in de cultuurgeschiedenis van de Islamitische wereld een belangrijke rol speelt. Iran is door zijn ligging erg kwetsbaar voor invallen van nomadische steppevolkeren. In 1220 vielen de Mongolen, onder Djengis Khan, Iran binnen. Hele steden werden verwoest en de bevolking werd letterlijk gedecimeerd. Bibliotheken en moskeeën werden vernietigd. Ook de wetenschap en de kunsten kregen harde klappen. In de loop van de tijd raakten ook de Mongoolse overheersers onder de indruk van de Perzische cultuur en namen de taal en godsdienst over. In 1370 viel vanaf het Noorden onder Timoer Lenk opnieuw een Turks-Mongools steppevolk binnen en volgde een nieuwe golf van verwoesting. Ook hier hetzelfde patroon als bij de eerdere steppevolkeren die Perzië binnenvielen. De Perzische cultuur maakte grote indruk en Timoer Lenk nam Perzische kunstenaars en geleerden mee naar zijn eigen hoofdstad Samarkand, gelegen in het huidige Oezbekistan.

Figuur 4: Sh'afi Abbasi (ca.1628–ca.1674). Tekening van een vogel die een vlinder eet (ca.1650) (artsandculture.google.com).

In periode van de Seltsjoeken begint men in Perzië met het illustreren van Arabische vertalingen van Griekse natuurwetenschappelijke werken zoals die van Dioskorides. Dioskorides (ca 49–90 n.Chr.) is een Griekse farmacoloog en botanicus die onder meer een encyclopedie van de kruidengeneeskunde samenstelde. Ook Indiase dierfabels werden geïllustreerd. Tussen 1330 en 1340 ligt de grote bloeitijd van Perzische miniatuurkunst. In die periode verschijnt een prachtig geïllustreerd handschrift van Iran's nationale epos "Het boek der Koningen". Met de dynastie van de Safaviden (1501–1736 n.Chr.) werd Perzië weer een zelfstandig land. In die periode werd ook de sjiitische islam de staatsgodsdienst. Eén van de grootste meesterwerken uit een iets latere periode zijn de illustraties in een handschrift met gedichten van de dichter Khwasdschu Kirmani (figuur 3). Ook later worden de nodige geïllustreerde handschriften geproduceerd. In de Perzische miniatuurkunst krijgt de natuur veel aandacht. Hoewel dieren, vogels en planten vrij natuurgetrouw worden weergegeven en tuinen en landschappen een belangrijke plaats innemen, heb ik

geen enkele miniatuur met vlinders weten te achterhalen Wel vond ik een tweetal tekeningen met vlinders van de kunstenaar Sh'afi Abbasi (ca.1628–ca.1674). Op één tekening staat een vogel die een vlinder eet (figuur 4). Op de andere tekening staan bloemen, vlinders en insecten.

Wordt vervolgd

Keizersmantel, een parelmoervlinder die zich recent in Drenthe heeft gevestigd (foto Geert de Vries).

Het twee keer per jaar verschijnen van *Roep'n&Botterklipp'n* is mede mogelijk door een jaarlijkse bijdrage van de Provincie Drenthe, die we ook voor 2024 weer hopen te ontvangen.

Wilt u ook met een donatie de activiteiten van de Vlinderwerkgroep Drenthe, bijvoorbeeld voor het nachtvlinderatlasproject, ondersteunen dan kunt u uw bijdrage overmaken op

IBAN NL11 INGB 0009157010

ten name van Stichting Vlinder Werkgroep Drenthe, Onnen

Bij voorbaat heel hartelijk dank!

Meer informatie over de werkgroep, de lopende projecten en alle vanaf 1990 verschenen nieuwsbrieven, sinds 2019 als *Roep'n&Botterklipp'n* vindt u op www.vlinderwerkgroepdrenthe.nl

Rupsen van de Grote wintervlinder op het blad van een Zomereik (foto Geert de Vries).

Colofon

Redactie:

Ben Hoentjen (eind)redactie, met dank aan alle schrijvers en fotografen!

Vormgeving en opmaak:

Jan Faber (enitials.nl)

Uiterste inleverdatum

kopij najaarsnieuwsbrief:
31 oktober 2024

